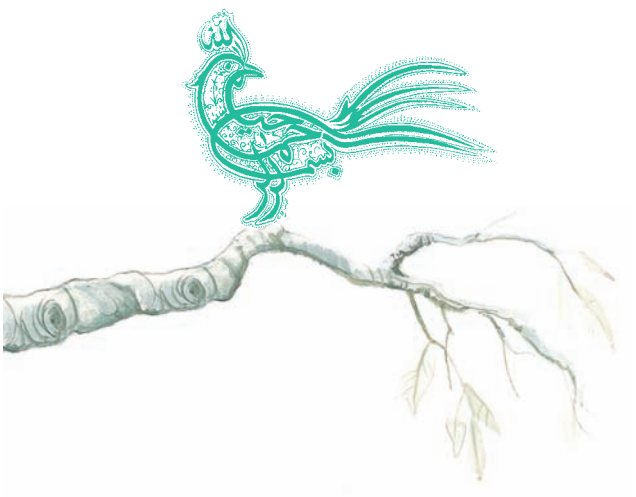

پاک و منزّه خدایی که
شب را برای خفاش‌ها،
چون روز روشن
و زمان به‌دست آوردن روزی قرار داد
و روز را چون شب تار،
زمان آرامش و استراحت آن‌ها انتخاب فرمود
و بال‌هایی از گوشت برای پرواز آن‌ها آفرید...
این بال‌ها چون لاله‌ی گوش‌اند بدون پر
و رگ اصلی...
نه آن‌قدر نازک که درهم شکنند
و نه چندان محکم که سنگینی کنند.
مادرها پرواز می‌کنند در حالی‌که فرزندان‌شان
به آن‌ها چسبیده‌اند...
فرزندان از مادرشان جدا نمی‌شوند تا هنگامی
که اندام آن‌ها نیرومند و بال‌های‌شان قدرت
پرواز پیدا کنند
و بدانند راه زندگی کدام است...
پس پاک و منزّه است پدیدآورنده‌ی هر چیز که
بدون الگوی برجای‌مانده از دیگری،
همه چیز را آفرید.

فرهنگ‌نامه‌ی

مهره‌داران

حیات وحش ایران

عنوان و نام پدیدآور: حیات وحش ایران: مهره‌داران / جمعی از

نویسندگان

تهران: طلایی، ۱۳۸۸.

۳۰۰ ص.: مصور (رنگی)، نقشہ.

978-964-9640-76-1 :

فا

نویسندگان: ملیکا قلیچ پور، مهرگان ابراهیمی،

امید مظفری، خسرو رجبی زاده، اصغر مبارکی،

هانیہ غفاری، یاقر نظامی، فاطمہ حسینہ، زواری،

مهره داران -- ایران -- دایره المعارف

حیات وحش -- ایراز.

١٣٨٧ ٩ ح ٩ الف / ٥٦ / ٤٠٦ QL

596/.955

۱۶۱۸۹۶۳

نشر طلائی

فرهنگ‌نامه‌ی حیات وحش ایران

مدیر تولید و برنامه ریز: کاظم طلائی

مدیر هنری: کاظم طلائی

تصویر گر: علی اکبر افشار

صفحہ آرا: مرضیہ افشاری پور

هماہنگی متون: صفورا زواران حسینی، الہہ علوی

واژہ نامہ: محمد کرام الدینی

نمایه‌ی نام‌های جانوران: مریم یعقوبی

همکار تولید: روشنک فتحی، نسرين آزادي پور

اسکن تصاویر: هدایت اسکنر

تعداد: ۵۰۰۰ نسخه

چاپ اول: اردیبهشت ۱۳۸۸

شایک: ۱-۷۶-۹۶۴۰-۹۶۴-۹۷۸

تلفن: ۸۸۸۱۱۵۷۵-۰۲۱. نمابر: ۸۸۸۳۸۱۶۳-۰۲۱. تلفن همراه: ۰۹۱۲۶۰۱۶۴۱۹.

www.talaei.ir nashre.talaei@gmail.com

همه‌ی حقوق چاپ و نشر فرهنگ‌نامه‌ی حیات وحش ایران، برای نشر طلایی محفوظ است.

هرگونه بهره‌برداری از این اثر (متن، تصویر، عکس)، به اجازه‌ی ناشر نیاز دارد.

نویسندگان^۱:

مهرگان ابراهیمی (دوزیستان)
فاطمه حسینی زواری (پستانداران)
مهدی رجبی زاده (مارها)
هانیه غفاری (لاک پشت ها)
ملیکا قلیچ پور (ماهی ها)
اصغر مبارکی (لاک پشت ها)
امید مظفری (سوسمارها)
باقر نظامی (پرندگان)

تصویرگر: علی اکبر افشار

ویراستار ادبی: ترانه امیر ابراهیمی
ناظر طرح و مقدمه: دکتر محمد کرام الدینی

متون حیوانات در میراث فرهنگی ایران: حسن سالاری، سیما میری
متون حیوانات در ادبیات ایران: مهدی الماسی، مصطفی رحماندوست

عکاسان^۲:

۱ فرامرز اسفندیاری، ۲ حامد بادامی، ۳ خادم بیات، ۴ بهزاد ترکی زاده،
۵ امیر جعفری، ۶ فربرز حیدری، ۷ احد دلال علیپور، ۸ فرهاد سلیمانی،
۹ فربرز شکرایی، ۱۰ محمود شکیب، ۱۱ سید محمد شمسی، ۱۲ حسین ظهوری، ۱۳ رضا عباس اسدی،
۱۴ محمد صادق فرهادی نیا، ۱۵ ملیکا قلیچ پور، ۱۶ اصغر مبارکی، ۱۷ حسن مقیمی، ۱۸ سید بابک موسوی،
۱۹ علی مهاجران، ۲۰ مجید ناگهی، ۲۱ هاتف همایی، ۲۲ مهرگان ابراهیمی

مشاوران: کامبیز برادرانی، دکتر محمدرضا رحمانی، دکتر اصغر عبدلی، محمد صادق فرهادی نیا، دکتر حاج قلی کمی، احسان محمدی مقانکی و با تشکر از کارشناسان دفتر تنوع زیستی و ذخایر ژنتیکی سازمان حفاظت محیط زیست

پژوهش اولیه محتوا: مریم انصاری (خفاش ها)، رویا اورنگی، حسن صالحی (خزندگان، دوزیستان)
عالیه بنیادی، راحله شیبانی (پرندگان، ماهی ها)، الهه علوی (لاک پشت ها)

۱. جمعی از نویسندگان به طور مشترک نوشتن بخش هایی را بر عهده داشته اند.
۲. تصویرگری این کتاب با استفاده از عکس های عکاسان این مجموعه صورت گرفته است.

مقدمه

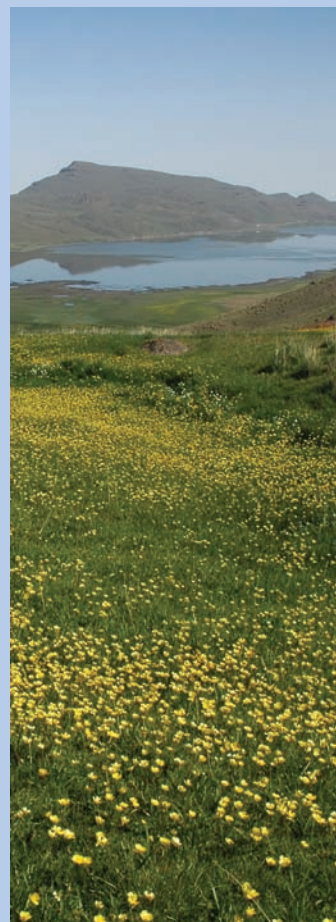
چنین به نظر می‌رسد که تنوع و ناهمسانی، از بنیادهای هستی‌اند. زیرا در جهان، هرگز نمی‌توان دو ذره‌ی یکسان، دو دانه‌ی ماسه‌ی یکسان، دو برگ یکسان از یک درخت یا دو جان‌دار یکسان یافت، حتی اگر آنان را دوقلوی یکسان بنامیم. به علاوه، گویی هرچه سامانه‌های هستی تنوع بیش‌تری داشته باشند، به همان اندازه پیچیدگی و تکامل بیش‌تری خواهند داشت و هرچه تنوع موجودات زنده‌ی سرزمینی بیش‌تر باشد، آن سرزمین پایدارتر، استوارتر و زنده‌تر است.

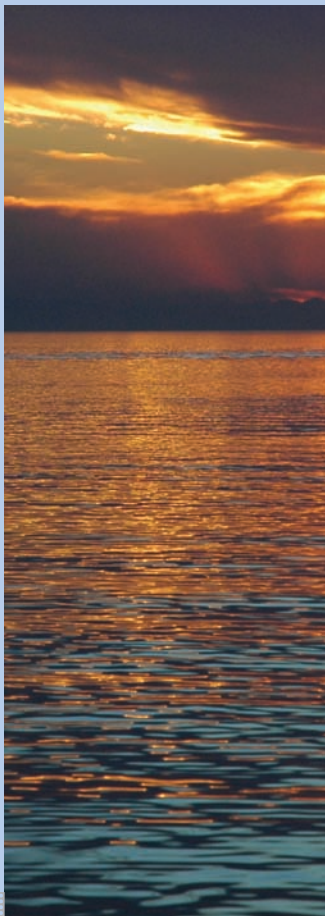
محیط طبیعی سرزمین ایران، سرشار از تنوع و تضاد است؛ تنوع در موجودات زنده و تضاد در زیست‌گاه‌های متنوع آن. به‌راستی آیا در میان کشورهای جهان، سرزمینی می‌توان یافت که در آن زیست‌گاه‌های متنوع و متضادی چون کویرهای گرم، خشک و بی‌زندگی را در کنار دشت‌های سرسبز و حاصل‌خیز، مناطق نیمه‌گرمسیری را هم‌مرز با کوهستان‌های سرد و جنگل‌های معتدل، کوه‌های بلند را مشرف بر سرزمین‌های پست ساحلی و تالاب‌ها و دریاچه‌های شور و شیرین را در کنار هم داشته باشد؟

سرزمین ایران در عمر چندصد میلیون ساله‌ی خود، فراز و نشیب‌های بسیاری را از سرگذرانده و در معرض روی‌دادهای بزرگ و کوچک زمین‌شناختی قرار داشته است. یکی از مهم‌ترین این روی‌دادهای، پیدایش چین‌خوردگی‌های البرز و نواحی مرکزی و سپس برآمدن رشته‌کوه‌های زاگرس است که ده‌ها میلیون سال پیش به چهره‌ی طبیعت ایران سیمای تازه‌ای بخشیدند.

پی‌آمد برآمدن این بلندی‌ها، دگرگونی‌های اقلیمی و پی‌آمد دگرگونی‌های اقلیمی، نابودی گونه‌هایی بود که این وضعیت جدید را تاب نیاوردند. به این سبب، کنام‌های متروک، زیست‌گاه و پناهگاه جانوران مهاجری شدند که از شمال شرقی، اروپا، آفریقا و شبه‌قاره‌ی هند بدین سرزمین روی آورده بودند.

سازگاری جانوران مهاجر و بومی شدن تدریجی آن‌ها در گذر زمان، تنوع زیستی سرزمین ایران را

غنی تر و بارورتر کرد. از این روست که پژوهشگران امروزی هرگز تعجب نمی کنند که در شمال سرزمین ایران، شوکا و رودک اروپایی، در جنوب رودک عسل خوار، خارپشت بیایانی و خفاش میوه خوار و خرس سیاه آفریقایی تبار، در شرق و جنوب شرقی آن جرد هندی و سنجاب بلوچی هندی تبار را در کنار جانوران ایرانی مانند گوزن زرد ایرانی، گور ایرانی بیابند که از آن دگرگونی ها جان به در برده اند. به بیان دیگر، سرزمین ایران مانند چهارراهی، محل تلاقی و جای گزینی جانوران اروپایی، آفریقایی، آسیایی و شبه قاره ی هند بوده است. این موقعیت جغرافیایی خاص همراه با زیست گاه های متنوع، از عوامل فزاینده ی تنوع زیستی سرزمین ایران است.

شواهد بسیار نشان می دهد که تنوع زیستی ایران در گذشته، بسیار بیش تر از امروز بوده است. برای نمونه، در یکی از قدیمی ترین آثار جانوری ایران، در نهشته های ۷ تا ۹ میلیون ساله ی منطقه ای در مراغه، آثاری از مورچه خوار، تنبل، انواع گور، زرافه، کرگدن، گراز، فیل، گاوسانانی مانند آهو، گوشت خورانی مانند گرگ، خرس، سمور و کفتار و گربه سانانی چون ببر دندان خنجری و حتی میمون در زیر خاکسترهای آتش فشانی سهند به دست آمده است. از این جانوران بسیاری اکنون به طور طبیعی در ایران زندگی نمی کنند.

شواهدی در دست است که نشان می دهد تنوع زیستی و شمارگان جانوران سرزمین ایران، تا همین یک صد سال پیش هم، بسیار بیش تر از امروز بود. گزارش های بسیاری از این تنوع و پرشماری را می توان در یادداشت های مسافران، جهان گردان و شکارچیان آن دوره مشاهده کرد. از یادداشت های علاقه مندان به شکار چنین برمی آید که تا یک صد سال پیش، در پیرامون شهرها و روستاهای ایران، گله های بزرگ آهو، گوزن، گوسفند وحشی، پازن و گور در زیر سایه ی بال های گسترده ی دسته های بزرگ پرندگان وحشی در چرا بودند. در میان آن ها، دسته های قرقاول، کبک، دراج، کوکر و تیهو بر زمین می خرامیدند و شیر، ببر، پلنگ، کفتار، گرگ، شغال و روباه، که

به فراوانی یافت می‌شدند، جمعیت این گیاه‌خواران را مهار می‌کردند و همه‌ی این جانوران از رودها، آب‌گیرها و دریاچه‌های پُرماهی، آب می‌نوشیدند.

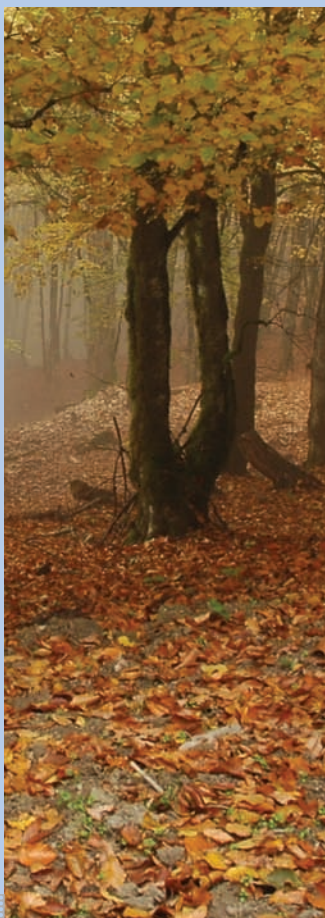
تا چند ده سال پیش، کیفیت و کمیت حیات وحش ایران چنان بود که جهان‌گردی در دهه‌ی ۱۹۳۰، به تخمین، حدود ۲۰ میلیون مرغابی را در یک منطقه بر فراز تالاب انزلی دید و مشاهده‌گر متخصصی از خاطره‌ی مشاهده‌ی ده‌ها هزار غاز پیشانی‌سفید در حدود ۴۰ سال پیش سخن گفت؛ غازی که هم‌اکنون کم‌یاب و آسیب‌پذیر است.

اما وضعیت امروزی حیات وحش ایران چگونه است؟ واقعیت آن است که کسی به‌درستی نمی‌داند چه تعداد گونه‌ی جانوری در ایران زندگی می‌کنند. فقط می‌دانیم ساکنان این سرزمین، وارث بقایایی از تنوع بسیاری‌اند که شرح دادیم. شگفتا که تنوع حیات وحش امروز ایران، با وجود کاهش بسیار و ضربه‌های ویران‌کننده‌ای که به‌ویژه در سال‌های اخیر متحمل شده، هنوز هم چشم‌گیر و کم‌نظیر است. تاکنون ۱۷۴ گونه ماهی در آب‌های داخلی، ۲۰ گونه دوزیست، ۲۰۶ گونه خزنده، ۵۱۴ گونه پرنده، ۱۹۴ گونه پستاندار در ایران شناسایی شده است.

اما شوربختانه، از این میان، حدود ۱۲ گونه ماهی، ۲ گونه دوزیست، ۱۱ گونه خزنده، ۱۶ گونه پرنده در فهرست جانوران در معرض تهدید جای دارند. دو گونه از پستانداران بزرگ، شیر ایرانی و ببر مازندرانی، سال‌هاست که منقرض شده‌اند و ۱۵ گونه‌ی دیگر از پستانداران در فهرست سرخ جانوران در معرض خطر قرار دارند. کسانی که به طبیعت و محیط زیست نگرشی سیستمی دارند و می‌دانند که نابودی حتی یکی از حلقه‌های شبکه‌ی حیات چه اختلالی در کارکرد نظام طبیعت ایجاد می‌کند، کاهش تنوع زیستی کشور را فاجعه‌بار و جبران‌ناشدنی می‌دانند. به‌راستی عامل یا عوامل بیماری‌زای حیات وحش سرزمین ما کدام‌اند؟

برخی کارشناسان، تبدیل و تخریب زیست‌گاه‌ها را عامل اصلی می‌دانند و عوامل دیگری مانند

شکار بیش از حد، تورگذاری و تله‌گذاری‌های غیرقانونی، ورود گونه‌های بیگانه و مهاجم و سرانجام کم‌آگاهی شهروندان و حتی برخی مدیران محیط زیست کشور را از اهمیت محیط زیست و لزوم پاس‌داری از آن، در وخامت اوضاع دخیل می‌دانند.

اما به نظر می‌رسد کم‌آگاهی، اصلی‌ترین عامل باشد. زیرا بی‌گمان، شهروندان آگاه هرگز تیشه به ریشه‌ی خود نمی‌زنند؛ زیست‌گاه‌ها را تبدیل و تخریب نمی‌کنند و از شکار بی‌حساب می‌پرهیزند. شهروندان آگاهی که مسئولیت پاس‌داری از میراث طبیعی کشور را می‌پذیرند و خطرهای نابودی حیات وحش را می‌دانند، هرگز به نابودی آن کمک نمی‌کنند؛ زیرا از پی آمدهای وحشتناک آن برای فرزندانمان آگاه‌اند.

کم‌آگاهی، خود معلول دوری و غفلت جامعه از محیط زیست و به‌ویژه از حیات وحش آن است. شوربختانه بیش‌تر نویسندگانی که به حیات وحش ایران پرداخته‌اند و شمار آن‌ها از تعداد انگشتان دست کمتر است، کتاب‌های خود را برای استفاده‌ی عموم ننوشته‌اند. به این سبب، بحث‌های مربوط به این میراث طبیعی، از حلقه‌ی دانشگاهیان و کارشناسان محیط زیست چندان فراتر نرفته است. در نتیجه، مجموعه‌ای معتبر از آثار بصری و تصاویر حیات وحش کشورمان در دست نیست و مردم دوست‌دار حیات وحش، هم‌چنان در انتظار منبعی جامع و معتبر در این زمینه‌اند.

کتابی که در دست دارید، کوشش سه ساله و درهم‌تنیده‌ی جمعی از دانشمندان، نویسندگان، مترجمان، ویراستاران، کارشناسان و هنرمندانی است که با هدف آگاهی‌رساندن و جلب توجه و علاقه‌ی شهروندان این مرز و بوم به حیات وحش سرزمین ایران، تدوین شده است. تصویرهای آن، پژواک نظر، دقت، خلاقیت و ابتکار جوانان علاقه‌مند سرزمین کهن سال ایران است که به‌طور اختصاصی برای این کتاب تهیه شده است و امید که گامی، هر چند کوچک، در پاس‌داری از میراث طبیعی ایران‌زمین برداشته باشیم.

پرندگان

۱۲۲ - ۱۲۳	گشیم بزرگ
۱۲۴ - ۱۲۵	پلیکان سفید
۱۲۶ - ۱۲۷	حواصیل سفید بزرگ
۱۲۸ - ۱۲۹	گاوچرانک
۱۳۰ - ۱۳۱	لک لک سفید
۱۳۲ - ۱۳۵	فلامینگو
۱۳۶ - ۱۳۷	قوی گنگ
۱۳۸ - ۱۳۹	غاز خاکستری
۱۴۰ - ۱۴۱	اردک سرسبز
۱۴۲ - ۱۴۳	خوتکا
۱۴۴ - ۱۴۵	هما
۱۴۶ - ۱۴۹	عقاب طلایی
۱۵۰ - ۱۵۱	دلیجه
۱۵۲ - ۱۵۳	قرقاول
۱۵۴ - ۱۵۵	کبک
۱۵۶ - ۱۵۷	سیاه خروس
۱۵۸ - ۱۵۹	درنای سیبری
۱۶۰ - ۱۶۱	چنگر
۱۶۲ - ۱۶۳	هویره
۱۶۴ - ۱۶۵	خروس کولی
۱۶۶ - ۱۶۷	آبیا
۱۶۸ - ۱۶۹	کاکایی پا زرد
۱۷۰ - ۱۷۱	باققره‌ی شکم سفید
۱۷۲ - ۱۷۳	کبوتر چاهی
۱۷۴ - ۱۷۵	کوکو
۱۷۶ - ۱۷۹	شاه بوف
۱۸۰ - ۱۸۱	شانه به سر
۱۸۲ - ۱۸۳	سبزقبا
۱۸۴ - ۱۸۵	ماهی خورک
۱۸۶ - ۱۸۷	دارکوب سرسرخ
۱۸۸ - ۱۸۹	چکاوک کاکلی
۱۹۰ - ۱۹۱	پرستو
۱۹۲ - ۱۹۳	دم جنبانک ابلق
۱۹۴ - ۱۹۵	بلبل خرما
۱۹۶ - ۱۹۷	الیکایی
۱۹۸ - ۱۹۹	سینه سرخ
۲۰۰ - ۲۰۱	چرخ ریسک پشت بلوطی
۲۰۲ - ۲۰۳	شهدخوار
۲۰۴ - ۲۰۵	سهره‌ی طلایی
۲۰۶ - ۲۰۷	گنجشک خانگی
۲۰۸ - ۲۰۹	سار
۲۱۰ - ۲۱۱	مرغ مینا
۲۱۲ - ۲۱۳	زاغی
۲۱۴ - ۲۱۵	زاغ بور

پستانداران

۱۶ - ۱۹	خارپشت ایرانی
۲۰ - ۲۱	حشره خوار کوتوله
۲۲ - ۲۵	خفاش میوه خوار
۲۶ - ۲۹	سنجاب ایرانی
۳۰ - ۳۱	سنجابك (آشگول)
۳۲ - ۳۳	موش خانگی
۳۴ - ۳۵	چربیل هندی
۳۶ - ۳۷	هامستر طلایی برانت
۳۸ - ۳۹	وُل آبزی
۴۰ - ۴۱	دوپای کوچک
۴۲ - ۴۳	تشی
۴۴ - ۴۵	پایکا
۴۶ - ۴۷	خرگوش
۴۸ - ۴۹	فک دریای خزر
۵۰ - ۵۳	گرگ خاکستری
۵۴ - ۵۵	شغال
۵۶ - ۵۷	روباه معمولی
۵۸ - ۵۹	خرس قهوه‌ای
۶۰ - ۶۱	خرس سیاه
۶۲ - ۶۳	کفتار راه راه
۶۴ - ۶۵	خَدَنگ بزرگ
۶۶ - ۶۷	رُودک
۶۸ - ۶۹	شنگ
۷۰ - ۷۳	گره‌ی وحشی
۷۴ - ۷۵	سیاه گوش
۷۶ - ۷۷	کاراکال
۷۸ - ۸۱	یوزپلنگ
۸۲ - ۸۵	پلنگ
۸۶ - ۸۷	مَرال
۸۸ - ۹۱	گوزن زرد ایرانی
۹۲ - ۹۳	شوکا
۹۴ - ۹۷	گور ایرانی
۹۸ - ۱۰۱	گراز
۱۰۲ - ۱۰۵	آهو
۱۰۶ - ۱۰۹	گوسفند وحشی اوریا
۱۱۰ - ۱۱۳	پازن
۱۱۴ - ۱۱۵	نهنگ بزرگ
۱۱۶ - ۱۱۷	دلفین بینی بطری معمولی

سنگ

ماهی‌ها

۳۰۰ - ۳۰۱	مارماهی دهان‌گرد دریاچه‌ی خزر
۳۰۲ - ۳۰۳	گرکوسه
۳۰۴ - ۳۰۵	کوسه‌ی سرچکشی
۳۰۶ - ۳۰۷	سپرماهی برقی ایرانی
۳۰۸ - ۳۰۹	اره ماهی
۳۱۰ - ۳۱۱	فیل ماهی
۳۱۲ - ۳۱۳	مارماهی تیزدندان
۳۱۴ - ۳۱۵	کیلکای معمولی
۳۱۶ - ۳۱۷	ماهی سفید دریای خزر
۳۱۸ - ۳۱۹	ماهی کورغار ایران
۳۲۰	گربه ماهی بزرگ
۳۲۱	سگ ماهی جویباری خزری
۳۲۲ - ۳۲۳	ماهی آزاد دریای خزر
۳۲۴ - ۳۲۵	ماهی پرنده‌ی پولک درشت
۳۲۶ - ۳۲۷	ماهی گورخری گنو
۳۲۸ - ۳۲۹	ماهی نه‌خاره
۳۳۰ - ۳۳۱	اسبک دریایی خال‌دار
۳۳۲ - ۳۳۴	عقرب ماهی
۳۳۵	ماهی زمین‌کن دم‌نوازی
۳۳۶ - ۳۳۷	سنگسر نقره‌ای
۳۳۸ - ۳۳۹	چسبک ماهی
۳۴۰ - ۳۴۱	گیش بزرگ
۳۴۲ - ۳۴۴	طوطی ماهی ایرانی
۳۴۵	بادبان ماهی
۳۴۶ - ۳۴۷	گل‌خورک
۳۴۸ - ۳۴۹	شیرماهی
۳۵۰ - ۳۵۱	کفشک ماهی پُرلکه
۳۵۲	بادکنک ماهی زیتونی
۳۵۳	میگو ماهی
۳۵۴ - ۳۵۵	خورشیدماهی اقیانوسی

خزندگان

الف. سوسمارها

۲۴۰ - ۲۴۱	آگامای سر وزغی ایرانی
۲۴۲ - ۲۴۳	لوس مار
۲۴۴ - ۲۴۵	گکوی سنگی تیغه‌دار
۲۴۶ - ۲۴۷	مارمولک مارچشم
۲۴۸ - ۲۴۹	اسکینک ماری ایرانی
۲۵۰ - ۲۵۱	سوسمار خاردم ایرانی
۲۵۲ - ۲۵۳	بزمجه بیابانی

ب: لاک‌پشت‌ها

۲۵۶ - ۲۵۷	لاک‌پشت دریایی سبز
۲۵۸ - ۲۵۹	لاک‌پشت منقار عقابی
۲۶۰ - ۲۶۱	لاک‌پشت دریایی لاک چرمی
۲۶۲ - ۲۶۳	لاک‌پشت لاک‌نرم فراتی
۲۶۴ - ۲۶۵	لاک‌پشت برکه‌ای اروپایی
۲۶۶ - ۲۶۷	لاک‌پشت مهمیزدار

ج. مارها

۲۶۸ - ۲۶۹	مار کرمی شکل
۲۷۰ - ۲۷۱	کورمار
۲۷۲ - ۲۷۳	مار پلنگی
۲۷۴ - ۲۷۵	تیرمار
۲۷۶ - ۲۷۷	مار درختی
۲۷۸ - ۲۷۹	مار چلیپر
۲۸۰ - ۲۸۳	کفچه مار
۲۸۴ - ۲۸۵	مار دریایی شکم زرد
۲۸۶ - ۲۸۷	افعی قفقازی
۲۸۸ - ۲۸۹	افعی دماوندی
۲۹۰ - ۲۹۱	گرزه مار

د. کروکودیل‌ها

۲۹۲ - ۲۹۵	تمساح تالابی
-----------	--------------

دوزیستان

۲۲۰ - ۲۲۱	سمندر جویباری ایرانی
۲۲۲ - ۲۲۳	سمندر لرستانی
۲۲۴ - ۲۲۷	قورباغه‌ی مردابی
۲۲۸ - ۲۲۹	قورباغه‌ی درختی
۲۳۰ - ۲۳۲	وزغ رنگارنگ
۲۳۳ - ۲۳۵	وزغ پابیلچه‌ای سوری

پستانداران

نخستین آثار پستانداران زمین در نهشته‌های ۱۹۵ میلیون ساله در آفریقای جنوبی به‌دست آمد. این نخستین پستاندار ۱۰ سانتی‌متری به «حشره‌خوار» امروزی شباهت داشت و از شواهد برمی‌آید که احتمالاً مانند حشره‌خوارهای امروزی، از حشره‌ها تغذیه می‌کرد.

این حشره‌خوار ۱۹۵ میلیون ساله‌ی شب‌گرد، هم‌گام با دایناسورها، اما به آهستگی، تغییر و تکامل یافت. آن زمان، دایناسورها بیش‌تر زیست‌گاه‌های زمین را اشغال کرده بودند و روزنه‌گام میدان‌دار این زیست‌گاه‌ها بودند. این خزندگان بزرگ خون‌سرد بودند و نمی‌توانستند شب‌ها و در روزهای سرد فعالیت شدیدی داشته باشند.

در حدود ۶۵ میلیون سال پیش، به دلیلی که هنوز در پرده‌ی ابهام است، انقلابی در تنوع زیستی کره‌ی زمین روی داد و در پی آن همه‌ی دایناسورها از میان رفتند و نابود شدند. نابودی دایناسورها سبب خالی شدن بسیاری از زیست‌گاه‌های کره‌ی زمین شد. به دنبال آن، پستانداران که توان سازگاری با انواع زیست‌گاه‌ها را داشتند، با سرعتی بی‌نظیر شروع به تغییر و تحول کردند و در مدتی کوتاه که تا حدود ۵۰ میلیون سال پیش ادامه داشت، تنوع آن‌ها بسیار افزایش یافت. به گونه‌ای که بسیاری از زیست‌گاه‌های خالی شده را به اشغال خود درآوردند.

قدیمی‌ترین آثار کشف شده از پستانداران ایران به حدود ۵۰ میلیون سال پیش مربوط می‌شوند. این آثار در روستای چاکند بیرجند به‌دست آمده‌اند و شامل فسیل‌های رد پای سم‌داران بزرگی هستند که احتمالاً اجداد کرگدن‌ها بوده‌اند و نیز آثاری از پستاندارانی کوچک‌تر که در روستای داش‌بولاغ زنجان به‌دست آمده‌اند. آثاری از اجداد احتمالی فیل‌ها و کرگدن‌ها در محل احداث سد شهید رجایی ساری و نیز در زنجان و سمنان یافت شده است. در زیر خاکسترهای آتش‌فشانی سهند نیز انبوهی از فسیل‌های پستانداران، مانند مورچه‌خوار، تنبل، گور، زرافه، کرگدن، گراز، فیل، آهو، گرگ، خرس، سمور، کفتار، ببر دندان‌خنجری و میمون به‌دست آمده است.

پستانداران جانورانی خون‌گرم‌اند که اغلب آن‌ها بدنشان از مو پوشیده شده است و به نوزاد خود شیر می‌دهند. همه‌ی پستانداران ایران جفت‌دارند؛ یعنی مادر جنین خود را مدتی در رحم نگه‌می‌دارد و در این مدت از راه جفت با آن به تبادل مواد غذایی و مواد زاید می‌پردازد.

ایران به دلیل وسعت زیاد و تنوع اقلیمی، از تنوع چشمگیر پستانداران برخوردار است. تنوع اقلیمی ایران به شکل گرفتن زیست‌گاه‌های گوناگونی با پوشش‌های گیاهی متفاوت منجر شده است. سرزمین ایران مانند پلی، حیات وحش آسیا و اروپا را به هم متصل می‌کند. از این رو، می‌توان در ایران از جانورانی که در اروپا و مناطق سردسیر زندگی می‌کنند تا جانورانی که در هند، آفریقا و مناطق گرمسیر به‌سر می‌برند، نمونه‌هایی پیدا کرد. برای نمونه می‌توان به حضور خرس

قهوه‌ای اروپایی و خرس سیاه آسیایی اشاره کرد.

در جهان، حدود ۴ هزار پستاندار شناخته شده است که تا کنون بیش از ۱۹۴ گونه‌ی آن‌ها در ایران نیز شناسایی شده‌اند. کوچک‌ترین پستاندار ایران حشره‌خوار کوتوله است که ۲ گرم وزن دارد و بزرگ‌ترین آن‌ها نهنگ آبی با ۳۳ متر درازاست. متأسفانه مدتی است که دو گونه از پستانداران ایران، شیر ایرانی و ببر مازندرانی، منقرض شده‌اند. در صورتی که تا حدود ۱۰۰ سال پیش، در دشت‌های استان‌های خوزستان و فارس (به‌خصوص دشت ارژن فارس) تعداد زیادی شیر ایرانی به‌طور طبیعی زندگی می‌کردند. شیرهای ایرانی با شیرهای آفریقایی تفاوت‌هایی دارند؛ یال آن‌ها کم‌پشت‌تر، موهای پشت آرنج و زیر شکمشان بیش‌تر و رنگ بدنشان برحسب فصل از زرد تا نخودی مایل به نارنجی و گاه با سایه‌هایی از سیاه تا خاکستری تغییر می‌کند. متأسفانه این شیرها به سبب شکار بیش از حد و از بین رفتن زیست‌گاه‌ها، از میان رفته و منقرض شده‌اند. اما جمعیتی از آن‌ها هم‌چنان در جنگلی به نام «گیر» در شمال غربی هندوستان، به حیات خود ادامه می‌دهند.

روزگاری نه‌چندان دور، در پهنه‌ای به وسعت جنگل‌ها و بیشه‌زارهای گیلان و مازندران و از آستارا تا نواحی ترکمن‌صحرا، ببر ایران زندگی می‌کرد. اما به دلیل تبدیل بوته‌زارها و علف‌زارهای مناطق جنگلی به کشت‌زارها، به تدریج از زیست‌گاه اصلی خود عقب‌نشینی کرد. از سوی دیگر، به سبب حمله‌ی گاه و بی‌گاه به گاو و گوسفندان روستاییان، بغض و کینه‌ی صاحبان احشام را برانگیخت؛ تا جایی که با طعمه‌های سمی موجب هلاک تعداد اندک باقی‌مانده‌ی آن‌ها شدند. به این ترتیب، بیش از ۴۰ سال است ببر مازندران به خاطره‌ها پیوسته و نسل آن منقرض شده است.

ایران هم‌اکنون زیست‌گاه یوزپلنگ ایرانی است که تندروترین جانور است. متأسفانه این جانور زیبا، که فقط در ایران زندگی می‌کند، در آستانه‌ی انقراض است و بیم آن می‌رود که به‌زودی از صحنه‌ی گیتی خارج شود.

به دلیل تنوع زیاد پستانداران ایران، کوشیده‌ایم در این کتاب، از هر یک از ۳۷ خانواده‌ی پستاندار ایران (شامل: خارپشت‌ها، حشره‌خورها، حفارها، میوه‌خوار، دم‌موشی، مقبره‌ای، نعل اسبی، بینی برکه‌ای، شامگاهی، دم‌آزاد، سنجاب‌ها، سنجابک‌ها، هامسترهای دم‌دراز، هامسترهای طلایی و ول‌ها، موش‌ها و جریبل‌ها، دوپاها، تشی‌ها، نوتریا، خرگوش‌ها، پایکاها، سگ‌سانان، راکون‌ها، خرس‌ها، راسوها، خدنگ‌ها، کفتارها، گربه‌سانان، فک‌ها، اسب و الاغ، خوک‌ها، گوزن‌ها، گاوسانان، گاو دریایی، وال‌ها، نهنگ اسپرم، دلفین‌ها، پورپویزها)، حداقل یک گونه را معرفی کنیم. البته برخی خانواده‌ها بسیار بزرگ هستند و گونه‌های متعددی را شامل می‌شوند. به همین سبب، گونه‌های بیش‌تری از آن‌ها معرفی شده‌اند.

گفتن این نکته هم ضروری است که درباره‌ی پستانداران ایران، اطلاعات کافی در دست نیست و این زمینه، به مطالعه‌ی بیش‌تر و گسترده‌تری نیاز دارد.

خارپشت ایرانی

خارپشت ایرانی یکی از ۴ نوع خارپشتی است که در ایران زندگی می‌کند. بدن این خارپشت مانند تمام خارپشت‌ها از خارهای ریزی پوشیده شده است و سیاه‌رنگ به نظر می‌رسد. خارپشت‌ها در برابر سم مارها، مقاومت زیادی دارند.

توپ خاردار!

آن‌ها، که تقریباً گرد و پوشیده از خار است، ماهیچه‌های مخصوصی وجود دارد که همراه با پوست شل و انعطاف‌پذیر، هنگام احساس خطر یا خواب زمستانی به جانور کمک می‌کند به شکل یک توپ خاردار نفوذناپذیر دربیاید. درست است که سطح بدن خارپشت‌ها پوشیده از خار است، اما در زیر بدن آن‌ها خاری وجود ندارد.

خارپشت‌ها، توپ‌های خاردار طبیعت هستند. این جانوران به سبب خارهای نوک‌تیزی که هنگام دفاع و خواب زمستانی به کار می‌برند، معروف شده‌اند. این جور وقت‌ها، خارپشت‌ها بدن خود را جمع می‌کنند و به صورت یک توپ خاردار درمی‌آیند. در قسمت پشت بدن

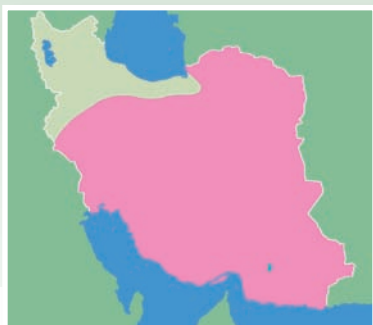
خارپشت ایرانی (برانت) در یک نگاه

میوه‌ها، حشره‌ها و بی‌مهرگان و گاهی از موش، مارمولک و مار تغذیه می‌کند.

زادآوری: خارپشت ماده اوایل بهار تا آخر تابستان، بچه می‌زاید.

وضعیت حفاظتی: در ایران، دربارهی وضعیت جمعیت این گونه نگرانی وجود ندارد.

نقشهی پراکندگی در ایران:

ریخت‌شناسی: این خارپشت جثه‌ای گرد و توپی‌شکل دارد. روی بدن از خار پوشیده شده و گوش‌ها مثلثی‌شکل و بسیار بلند است. به‌طوری‌که وقتی از پشت به این جانور نگاه می‌کنید، گوش‌هایش دیده می‌شود. رنگ کلی بدن این جانور سیاه به‌نظر می‌رسد، زیرا با وجودی که هر خار یکی در میان از نوارهای زرد و سیاه تشکیل شده، نوار انتهایی سیاه است و رنگ بدن را مشخص می‌کند.

خارپشت ایرانی بلندترین خار را در میان خارپشت‌ها دارد و طول آن به ۳۸ میلی‌متر هم می‌رسد. گاهی به‌نظر می‌آید که خارپشت ایرانی به رنگ‌های گوناگونی دیده می‌شود که به‌دلیل رنگ‌های گوناگون زیر بدن آن است. موهای زیر بدن این خارپشت از سیاه تا سفید متغیر است.

رژیم غذایی: خارپشت ایرانی اغلب از

نام فارسی: خارپشت ایرانی (برانت)

نام انگلیسی: Brandt's Hedgehog

نام علمی: Paraechinus hypomelas

خانواده: خارپشت‌ها (Erinaceidae)

جمعیت: نامعلوم

پراکنش: در جنوب و جنوب غربی آسیا و در ایران در اغلب شهرستان‌ها، به‌جز مناطق شمالی و شمال غربی پراکنده است.

زیست‌گاه: خارپشت ایرانی در بوته‌زارها، زمین‌های کشاورزی و باغ‌ها زندگی می‌کند.

اندازه: طول بدن این پستاندار در حدود ۲۱۰ تا ۲۹۰ میلی‌متر و طول دم آن در حدود ۱۰ تا ۴۰ میلی‌متر است. وزن بدن خارپشت ایرانی به ۴۰۰ تا ۷۰۰ گرم می‌رسد.

خارپشت در باور کهن

خارپشت نماد مادر کبیر است و در دین زرتشت، دشمن مار و مور (از جانوران زیان‌رسان) به‌شمار می‌رود. اما در دین مسیح، شر به پا کن و دزد تاک‌های انگور است. این جانور نماد پرتو نور است و در برخی فرهنگ‌ها، آن‌را پدیدآورنده‌ی آتش می‌دانند.

زیاد و به صورت ناگهانی به آن حمله می‌کند. پس از گرفتن مار، آن‌را با خارهایش محکم به زمین میخ‌کوب می‌کند و با دندان‌هایش مهره‌های پشت آن‌را می‌شکند و شکارش را می‌خورد.

حیوان خانگی دوست‌داشتنی!

در نقاط گوناگون دنیا، خارپشت‌ها یکی از حیوانات محبوب خانگی هستند. نگهداری از خارپشت‌ها راه و روش خاصی دارد که از همه مهم‌تر، فهمیدن زبان خارپشت‌هاست! اگر آن‌ها شبیه توپ خاردار شوند، یعنی بسیار ترسیده‌اند. اما اگر تنها خارهای جلوی سرشان را بلند کنند، یعنی به چیزی مشکوک هستند. اگر یک خارپشت مانند مار صدای هیس هیس دریاورد، علامت می‌دهد که از من دور شو، من یا ترسیده‌ام یا از تو خسته شده‌ام! اما اگر جیغ بکشد، یعنی زخمی شده است یا چیزی وجود دارد که او را به شدت می‌ترساند و عصبانی می‌کند.

راه مبارزه با خارپشت‌ها

خارپشت‌ها به خاطر دارا بودن خار، دشمنان طبیعی اندکی دارند. ولی با این وجود برخی از این دشمنان، برای آن‌که پوزه‌شان با خارهای آن‌ها زخمی نشود این پستاندار را مجبور می‌کنند باز شود. برای این کار آن‌را درون نهر آب می‌اندازند! در این حالت، خارپشت از هم باز می‌شود و جانور مهاجم، خارپشت بی‌دفاع را می‌خورد.

خواب‌آلودهای خاردار!

خارپشت‌ها در اواخر پاییز و اوایل زمستان، به خواب زمستانی فرومی‌روند. در این فصل‌ها، تعداد میوه‌ها، بی‌مهرگان و خون‌سردانی مانند مار و مارمولک به شدت کاهش می‌یابد. به‌نظر می‌رسد از آن‌جا که خارپشت‌ها غذایی برای خوردن پیدا نمی‌کنند، به خواب زمستانی فرومی‌روند. برای این کار ضربان قلب آن‌ها از ۱۹۰ بار در دقیقه به ۳ تا ۱۵ بار در دقیقه کاهش می‌یابد. خارپشت‌های ماده بعد از بیدار شدن از خواب، کار مهمی دارند: به دنیا آوردن فرزندان!

شکارچی مار

خارپشت‌ها از آن‌جا که در مقابل سم مقاومت زیادی دارند، می‌توانند از جانوران سمی مانند مار و... تغذیه کنند. خارپشت به آرامی به مار نزدیک می‌شود و در یک فرصت مناسب، با سرعت

خارپشت گوش‌بلند یکی از ۴ نوع خارپشتی است که در ایران زندگی می‌کند و تفاوت‌های جزئی‌اش با خارپشت ایرانی، باعث شده است که معمولاً آن‌ها را با هم اشتباه بگیرند.

